

VERGİLENDİRMEİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE ÖNE ÇIKAN VERGİ İSYANLARI

Alper DOĞAN¹

Muhammet Emin COŞKUN²

Özet

Vergi insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Kamusal otoriteler tarafından uzunca bir süredir, tahsil edilmektedir. Başlangıçta, armağan-bağış adı altında tahsil edilse de zamanla kamusal cebirle alınmaya başlanmıştır. Geliri azalan mükellefler doğası gereği vergilere karşı gönülsüzlük göstermektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde artan kötü yönetim, hazineci gelir toplama anlayışı, vergi toplayıcı sınıfların doğuşu ve kötü tutumları mükelleflerin farklı dönemlerde aktif ve pasif direnç göstermelerine neden olmuştur. Vergilendirimin tarihsel gelişim sürecinde öne çıkan vergi isyanları, Osmanlı İmparatorluğu, Birleşik Krallık, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri kapsamında incelenmiştir. Bu ülkelerin seçilmesindeki amaç vergi isyanlarının toplumsal dönüşüm sürecine olan etkisinin büyüklüğü ve sonuçlarıdır. Çıkan bulguların önemi ise vergilerin sosyal, kurumsal, siyasi ve ekonomik yapıyı dönüştürücü gücünün yadsınmaz bir gerçek olduğu yönündedir. Multi-Disipliner çalışmaların her geçen gün artan önemi göze alındığında, çalışma, tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle vergi isyanlarını analiz etmeyi amaç edinmiş ve maliye disiplininde göz ardı edilen tarihsel ve sosyolojik bakış açısıyla literatüre katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki vergiye karşı gerçekleşen isyanlar incelendiğinde, rejim değişikliği talebi veya sosyal bir ihtiyaçtan ziyade, yöneticilerin keyfi ve kötü tutumları sebebiyle bu isyanların gerçekleştiği görülmektedir. Bu isyanların sonucunda çeşitli vergisel reformlar Osmanlı Mali Tarihi'nde yerini almıştır. Batılı devletler incelendiğinde ise oradaki isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı olarak devlet veya rejim değişikliği talebi ile ilişkindir. Bu sebeple Batı'da vergiye karşı gösterilen toplumsal tepkiler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı olarak büyük toplumsal dönüşümler yaşanmış, yeni devlet ve yeni demokratik kurumlar doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi İsyancılar, Toplumsal Dönüşüm, Kamusal Cebir

Jel Kodları: H00, H21, N00

PROMINENT TAX REVOLTS IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF TAXATION

Abstract

Tax is as old as human history. Taxes have been collected by various public authorities for a long time. Although taxes were initially collected under the name of gift-donation, they began to be collected by public power over time. Taxpayers with reduced incomes naturally show reluctance towards these taxes. Increasing mismanagement, treasury revenue collection, the emergence of tax collector classes and bad attitudes in the episodes of history have caused tax payers to show active and passive resistance in different periods. The tax revolts that came to the fore in the historical development of taxation were evaluated in the Ottoman Empire, the United Kingdom, France and the United States of America. The main reason for choosing these countries is the size of the effect of tax riots on the social transformation process. It is quite interesting in terms of the findings. Mass uprising against taxation in the Ottoman Empire resulted in the revolt of the masses due to the demand for regime change or as a reaction to the bad attitudes of the administrators, The Ottoman subjects belonging to agrarian social strata, who were burdened with taxes, revolted against the pressure and misbehaviors of the renter tax-collecting classes. When the Western States are examined, it is seen that the uprising were related to the demand for state or regime change, unlike the Ottoman Empire, in the rebellions there. For this reason, as a result of the social reactions against taxation in the West, great social transformations were experienced, and a new state and new democratic institutions were born.

Keywords: Tax, Tax Revolts, Social Transformation, Public Power

Jel Codes: H00, H21, N00

GİRİŞ

Vergi, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarihsel bir bakış açısıyla vergiler incelendiğinde insanlar, verginin ne olduğunu ve niçin vergi ödediklerini sürekli bir biçimde sorgulamışlardır. Başlangıç noktasında gönüllük esasına dayanan vergiler tarihsel süreç içerisinde devletin cebir gücüyle tahsil ettiği

¹Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye, alper.dogan@ikc.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2038-2563.

²Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, muhammetemin.coskun@cbu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6071-2200.

iktisadi unsurlar haline gelmiştir. Vergiler tarih boyunca mali, iktisadi, savaşların finansmanı gibi birçok nedenle tahsil edilmiştir. Adaletli bir vergilendirme anlayışı toplumun refahını artıracak gibi adaletsiz bir vergilendirme anlayışı ise toplumu felakete sürükleyebilir.

Adaletsiz vergilendirme toplumlarda tarihsel süreçte çeşitli reflekslerle karşılık bulmuştur. Adaletsiz ve keyfi vergiler karşısında toplumlar aktif ve pasif vergi direncinde bulunmuşlardır. Vergilendirmeye karşı pasif direnç temelde vergiden kaçınma, vergiye karşı gönülsüzlük, vergiye karşı olumsuz tavırlar bütünüdür. Bu kapsamda vergi nedeniyle refahı azalan bireyin üretim sahasından çıkıp boş zamanın artırmak isteğiyle sonuçlanabilir. Aktif direnç de ise bizzat otoritenin teamüllerini yok saymak ve itaatsizlikle sonuçlanabilmektedir. Başlangıçta bireysel nitelik taşıyan vergi karşısında aktif direnç, zamanla kitlesel ve toplumsal bir isyana dönüşebilmektedir.

Vergi adaleti kavramını incelediğinde ise vergiye karşı toplumsal tepkilerin temelinde vergilendirme de yaşanan adaletsizlikler göze çarpmaktadır. Vergi adaleti kavramı da kısaca vergi yükünün bireyler üzerinde adil ve dengeli bir şekilde dağılmasını ifade eder. Vergi yükünün adaletli dağılması bir toplumun vergiye bakış açısını ortaya koyar. Vergilendirmede adalet işleyişi genelde ödeme gücü üzerine kuruludur. Geliri yüksek olan gruplardan daha fazla vergi, geliri az olan gruplardan ise daha az vergi alınması yönündedir. Vergilendirme tarihi boyunca, vergi adaleti ilkesinin göz ardı edilmesi veya vergi yükünün adaletli dağılmaması gibi durumlarda birçok sosyal olgu-olay (anayasallaşma, demokratikleşme, isyan, bağımsızlık mücadelesi gibi) gerçekleşmiştir.

Vergi isyanları, siyasal yapılanmadaki değişikliklere, mali yükümlülüklerle, sosyal ilişkilerdeki algılama değişimine ve yöneticilere karşı yönetilenlerin yaptığı her türlü eylemler olarak ifade edilebilir. Tarih boyunca yönetenlere karşı birçok nedenle isyan gerçekleşmiştir. Bu isyanların, temelinde adaletsiz ve keyfi vergilendirmeler başrol oyuncularındır. Ağır vergiler nedeniyle çıkan isyanlar sonucunda elde edilen kazanımlar incelendiğinde vergide temsiliyet, yasal ve görece adil bir vergilendirme, daha özgür bir toplum adına önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

1215 Magna Carta³ ile başlayan süreçte, 1688 Haklar Bildirgesi, 1776 Amerika'nın bağımsızlığı ve 1789 Fransız Devrimi gibi önemli tarihsel olayların başlangıç noktasında ağır vergi yükü, temsilsiz vergi gerçeği olduğu gözlemlenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu deneyiminde ise 16 ve 17. Yüzyıllar boyunca süren Celali İsyanları, 19. Yüzyıl Patrona Halil İsyanı gibi çok önemli isyanlar yine vergilendirme uygulamaları ve anlayışıyla ilişkilidir. Bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde vergi kaynaklı sosyal değişimler (vergi isyanları örnekleri ile) değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bulunan bulguların önemi değerliğinde ise farklı toplumsal dinamikler, isyanların sonucunu etkilediği gözlemlenmiştir. Demokratikleşme, anayasallaşma ve toplumsal muhalefetin görece daha görünür olduğu batılı toplumlarda vergi isyanları, anayasallaşma, meşruiyet, demokratik kurumlar ve yeni bir devletin kurulmasında neden olurken, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal dinamiklerinin paralelinde modern demokrasilerinin vazgeçilmez unsuru olan demokratik kurumların doğuşu gözlemlenmemektedir.

1. VERGİYE KARŞI BİREYSEL VE TOPLUMSAL İSYANLAR

Vergiler, çok eski dönemden bu yana tahsil edilen maddi unsurlardır. Vergi, devletin kamusal hizmetleri yerine getirmek amacıyla tahsil ettiği yükümlülüklerdir. Vergi tarih boyunca devletler tarafından çeşitli amaçlar doğrultusunda alınmıştır. Geçmişte vergilerin temel amacı mali ve iktisadidir. Bununla birlikte eski dönemlerde çoğunlukla savaşların finansmanı için tahsil edilmiştir. Savaşların finansmanı için tahsil edilen vergiler toplum üzerinde ağır vergi yükü doğurmuştur. Bu ağır vergi yükleri altındaki bireyler isyan yoluyla devlete karşı tepkide bulunmuştur. İsyân ise, siyasal yönetimdeki belirsizliklere, fiskal (mali) özellikle vergisel sorumluluklara, sosyal ilişki katmanlarındaki algı ve tutum

³ Magna Carta: Hukuk, demokrasi, anayasallık gibi modern yönetimin değişilmez unsurlarının başlangıç metinlerinden biri olarak sayılabilir. Yöneticilerin, seçkinlerin ve Baronların toplumdaki yoğun vergi talebi toplumsal bir dirençle karşılaşılmasına neden olmuştur. Magna Carta Büyük Ferman seçkinlerin keyfi vergilendirmesini, engellemiş ilk defa yasal bir metin çerçevesinde kralın vergilendirme yetkisi "parlamento" onayına bırakılmıştır (Passant, 2016: 68-69).

değişikliklerine karşı yönetilenlerin yönetici sınıfa karşı yaptığı her türlü eylemdir (Gökbunar ve Uğur, 2012:195).

Ağır vergi yükü, din ve sınıfsal meseleler ve işgal gibi sosyal olgular nedeniyle birçok ayaklanma tarihsel süreçte yaşandığı bilinmektedir. Özellikle olağanüstü vergiler, vergi mükelleflerinin üretim kısıtları ve artan askeri harcamalar nedeniyle tarihte birçok isyan gerçekleşmiştir (Gökbunar ve Uğur, 2012:195). Yine vergilendirmeye ilişkili olarak 1215 Magna Carta, 1688 Haklar Bildirgesi, 1776 Amerikan Bağımsızlığı, 1789 Fransız Devrimi, 16 ve 17. Yüzyıllardaki Osmanlı'daki Celali İsyanları, 19. Yüzyıldaki Patrona Halil İsyanı gibi birçok tarihsel olayın kökeninde ağır vergi yükünün oluşturduğu bilinmektedir (Köktaş ve Gölçek, 2016: 391). Bunun dışında vergilendirmenin sosyolojik ve tarihsel arka planı incelendiğinde birçok olayda vergiye karşı gösterilen toplumsal isyanlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Robin Hood⁴'un yaşayıp yaşamadığı hala belli olmasa da zenginlerden alıp fakirlere verdiği bilinmesine rağmen aslında efsanenin arka planında o dönemin şartlarında ağır vergi yükü altında ezilen halkın desteğiyle vergilerin halka geri verilmesini ve vergilerin keyfilikliğini önlemeye yönelik olduğu bilinmektedir (Üzeltürk, 2017:117-118).

Vergiye karşı bireysel veya toplumsal isyanların altında yatan en temel neden verginin cebir gücüyle tahsil edilmesidir. Bu durum doğasında “direnc” taşır. Tarihsel süreç içerisinde insanlar verginin ne olduğu ve niçin vergi vermek zorunda olduklarını sürekli sorgulamışlardır. Bu sorulara cevaplar bulmaya çalışmıştır. Vergilendirmenin tarihsel gelişim sürecini incelendiğinde başlangıcında gönüllülük-bağış-armağan gibi niyetler içerirken zamanla devlet zoruyla tahsil sürecine dönüşmüştür. Vergilendirme yetkisi, bilindiği üzere devlet kavramıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Antik Mısır'da, Antik Filistin'de, Babil ve Etiler'de çeşitli vergi uygulamaları olduğu bilinmektedir (Gök, 2007: 145).

Vergilerin tahsili tarih boyunca doğası gereği toplumsal bir direnc taşır. Bunun sebebi ise vergiler bireylerin ekonomik refahlarında azaltmaya neden olmakta, bu sebeple bireylerin vergiye kendiliğinden uyum göstermesi tarih boyunca oldukça zor olmuştur. Tarihsel sürecin sonunda “vergi direnci” kavramı ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca vergiye karşı birçok aktif ve pasif direnc gösterilmiştir. Pasif dirençler incelendiğinde genelde karşımıza vergiye olan gönüllü uyumdan vazgeçme, vergilere karşı olumsuz tavırlar, geliri azalan mükellefin boş zamanın arttırıp üretim ilişkilerinden çıkmasıyla karşılaşmaktayız. Aktif direnc ise bireysel temelli olsa dahi toplumsal yönü yoğun bir direnc mekanizmasıdır. Aktif dirençte mükellefler otoriteye itaatsizlik gösterir (Gök, 2007: 150). Vergilendirme tarihindeki toplumsal bir tepki olan aktif direnc, önemli sosyal sonuçlar doğurduğu düşünülmektedir.

Vergilendirme tarihinde aktif toplumsal direnc mekanizması incelendiğinde karşımıza çıkan başlıca isyanlar Birleşik Krallıkta 1381 yılında yaşanan Wat Tyler İsyanı⁵ ile 1629 yılında yaşanan Hampden Hareketi'nin ve Fransa'da 1950 yılında yaşanan Poujade Hareketi'nin vergi sebebiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Tüfekçi, 2010: 79). Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Çay Vergisi İsyanı, Pul Vergisi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Celali İsyanları örnek gösterilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlaşma süreci ve Fransız Devrim sürecinin tetikleyicisinin vergiler olduğu bilinmektedir. Servet birikimi belirli zümrelerde toplanan, toplumlarda devletin artan vergileme talebi karşısında burjuvazi, köylüler ve işçilerin vergiye karşı isyanları tarihin çeşitli epizotlarında birleşmiştir. Batı'da merkezîyetçi devletler ve sınıflar arasındaki çatışmacı ortam vergi mücadeleleriyle gerçekleşmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 163).

⁴ Robin Hood: 12. Yüzyıl itibarıyla İngiliz kültür dünyasının bir parçası olmuştur. İngiliz Krallarının halktan yüksek vergi talep etmesi ve kötü davranışları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel figür üzerinden isyanlar ve toplumsal tepkiler işlenmiştir. Gerçekten yaşayıp yaşamadığı bilinmese de İngiliz toplumunun sınırlarını aşan bir üne sahiptir. Robin Hood ve çetesi; zenginlerden mülkiyet- gelir alıp fakirlere vermiştir. Amaçları gelirin yeniden dağılımı sağlamak, toplumda ezilen dışlanan gruplara gelir transferi yapmak olmuştur (Grossman, 1995: 400-401).

⁵ Köylü İsyanı olarak ta bilinmektedir. İngiliz Tarihindeki, 1215 Magna Carta, 1381 Köylü İsyanı ve 1640-1649 İngiliz Devrimi yine vergi temelli isyanlar sonucunda cereyan etmiştir (Passant,2016: 68-69).

Dönem koşulları içinde incelenecek olduğunda özellikle Fransa özelinde incelendiğinde iki önemli düşünürün Rousseau ve Montesquie'nun vergi analizlerinden, vergi-toplum çatışması iyi anlaşılmaktadır. 16. Yüzyıl Fransa'sında "Ancien Regime" olarak bilinen toplumsal tabakalaşmada, Soylular: Kılıç soyluları (askerler), yargı soyluları ve kraliyet soyundan gelenler üzerinden oluşmaktaydı ve buna ek olarak "Edats Generaux" olarak adlandırılan bir sınıflandırma mevcuttu burada ise Soylular, din adamları ve üçüncü tabaka olarak adlandırılan kimseler mevcuttu. Bu dönem çerçevesinde soylular vergi ödememiştir. Devletin en önemli geliri ise geliri kralın elinde bulunan "tuz vergisi" olmuştur. Yine diğer önemli bir gelir ise gümrük vergisi olmuştur. Soyluların vergiden muaf tutulması çatışmacı bir iklimin doğmasına neden olmuştur (Ağdemir, 2018: 7-8).

Montesquie, Fransa'da vergi toplama sistemini, iltizam usulüne⁶ benzer bir sistemle çalışmakta olduğunu ve vergi toplayıcıları sebepsiz zenginleşen "finansçılar" olarak adlandırmaktadır. Bu çerçevede bunların gelirlerini kar güdüsüyle topladıkları için bunlara müdahale edilmesini savunmaktadır. Montesquieu'ya göre vatandaşlar ne kadar özgür olurlarsa vergiler de o oranda çok olabilir. İçki üzerinden alınan vergilerin hem üretici hem de tüketen tarafından ödenmesinin özgürlüğe aykırı olduğunu savunmaktadır. Montesquieu, tuz tekelinin⁷ krallıklara ait olmasının yolsuzluğa neden olacağını, tuz vergilerinin ise değerinin çok üstünde olduğunu anlatır. Vergi ile vergiye konu olan nesnenin "orantılı" olması gerektiğini savunmaktadır. Eğer vergiler toplumsal hassasiyetler göz ardı edilerek yapılırsa karşılığında toplumsal bir tepkinin görüleceği kesindir (Ağdemir, 2018: 12-13).

Rousseau da ticarileşmenin arttığı ve mali yapının giderek bozulduğu vergiye toplumsal tepkilerin arttığı dönemlerde, vergi ve ekonomi politik üzerine gözlemlerini ifade etmiştir. Rousseau'ya göre vergiye karşı toplumsal tepkileri azaltmak için servet eşitsizliğini dengelemek, vergiyi mali güce göre almak, satış vergilerini ve temel ihtiyaçları vergiden muaf tutmak esastır. Vergiler yoluyla lüks cezalandırılmalıdır (Ağdemir, 2018:17-19). Gerçekten bu iki ünlü düşünürün vergilendirme ve toplum ilişkisi düşünüldüğünde vergilerin adaletsiz toplanması ve vergilerden haksız bir şekilde zenginleşen bir sınıfın oluşması ve ağır vergiler altında ezilen bireylerin kitlesel bir şekilde vergiye karşı aktif bir direnç göstermesi kaçınılmaz durumdur. Ünlü düşünürlerin Fransa için yaptıkları gözlem dönemin diğer merkezi devletleri için geçerli olmakla birlikte vergilerin kitleler nazarında olumlu bir izlenim uyandırması için bu asgari koşulların günümüzde de olması gerekmektedir.

14.Yüzyılda yaşamış büyük İslam düşünürü İbn-i Haldun'da da vergiye bakış aslında bu yöndedir. İbn-i Haldun'a göre, artan vergi oranları devletin gelirlerini arttırmayıp, bireylerde direnç mekanizmasını arttırarak gelirlerin azalmasına neden olmaktadır. Vergi yükü artan bireyin çalışma arzu ve isteğinin azalacağını belirtmektedir. İbn-i Haldun şöyle demektedir. "Vergiler artınca pazara kesat gelir. Çünkü çalışma hevesi bozulmuş, teşebbüs şevki kaybolmuştur. Bu hal ümranın çözüldüğünü ve çökmekte olduğunu ilan eder" (Haydanlı, 2015: 45). Vergilendirmenin tarihi, iktisadi ve entellektüel açıdan analizi yapıldığında birçok düşünürün önemli uyarıları göze çarpmaktadır. İbn-i Haldun'da vergiye karşı aktif bir dirençten ziyade, daha pasif bir direnç mekanizması göze çarpmaktadır. Ancak yukarıdaki sözü detaylı incelendiğinde yanlış veya adaletsiz bir verginin toplumsal sonucu olarak "ümranın çözülüşüne" bağlamaktadır. İbn-i Haldun'un bahsi geçen sözünde yanlış veya adaletsiz bir verginin ümranın çözülüşü

⁶ İltizam Usulü, vergi toplama işini devletten satın alanların, mükelleflerden tahsil ettiği vergilerden kar elde etmesiyle çalışan bir sistemdir. Antik Mısır, Antik Yunanistan ve Roma büyüklüklerinden, zayıf iletişim ve hesap tutma düzenlerinden dolayı vergi toplamak için iltizam yöntemi kullanılmıştır. İltizam yöntemi Antik Yunanlılar tarafından bulunmuştur. Geç Orta Çağ Avrupası'nda yeniden keşfedilip uygulanmıştır. İltizam Usulü, 16. Yüzyılda başlayıp 17. Yüzyılda önemli bir vergi toplama kurumu haline dönüşmüştür. Bu toplama usulü çerçevesinde Birleşik Krallıkta "General Farm" (1604) ve Fransa'da "Férme Generale" (1681) gibi iltizam usulüne dayalı kurumlar yaygınlaşmıştır. Orta Doğu, Asya ve Amerika'da ise Avrupa'dan daha uzun bir süre vergi toplamanın en büyük kurumsal yapısını oluşturmuştur. Önemli İltizam modelini uygulayan ülkeler ise; Fransa, Birleşik Krallık, Prusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Güneydoğu Asya ülkeleridir (Buluş, 2010: 87-89).

⁷ Tuz Tekeli: Devletin önemli bir gelir kalemi olmasının temel sebebi yaşamsal faaliyetlerin ve beslenmenin sürdürülmesi için temel besindir. Tuzun gıdaların saklanması bozulmasını önleyici fonksiyonu olduğu da bilinmektedir. Tuz giyimden, beslenmeden ve temizlik gibi üretim kollarının da hammadde olmuştur. Bu sebeple tuzun üretim satış süreçlerinden devlet gelir (vergi) elde etme amacı hedeflemiştir (Kasım, 2016: 3).

yani toplumsal bir felakete neden olabileceği ifade edilmektedir. İbn-i Haldun'a göre adaletsiz ve yüksek vergi oranları⁸ toplumsal barışa zarar verdiği gibi uzun dönem de devletin vergi gelirlerinin azalmasına da neden olmaktadır.

Bugüne dek vergilere karşı verilen tepkiler incelendiğinde, toplumsal tepkilerin yanısıra bireysel tepkiler, sivil itaatsizlik örneklerinin de yer aldığı gözlemlenmektedir. Sivil itaatsizlik hukuk devletin mevzuatına aykırı davranarak ve diğer kişilerin değerlerine zarar vermeden yapılan barışçıl hareketlerdir (Durdu, 2018: 258). Sivil itaatsizlik ve vergi temelli bireysel tepki olarak Henry Thoreau örneği dikkat çekicidir.

1.1 Vergi İtaatsizliği - Sivil İtaatsizlik İlişkisi

Sivil itaatsizlik üçüncü kişilerin çıkarına zarar vermeden yapılan barışçıl eylemlerdir. Bir başka açıdan sivil itaatsizlik kavramını, kanunları kendi menfaati sebebiyle terk eden idareyi hukuka çağırarak olarak adlandırabilir (Durdu, 2018: 258). Sivil itaatsizlik şiddetsiz bir eylem anlayışına sahip olduğu için pasif direnç mekanizması ile benzeşmektedir. Sivil itaatsizliğin tarihine baktığımızda bilinen ilk örneği Sokrates'dir. Ancak kavramsal çerçevesini oluşturan ve sivil itaatsizlik kavramını ilk kullanan kişi 19. Yüzyılda yaşamış düşünür, Henry D. Thoreau'dur. Bunun dışında ise M. Gandhi ve Ebu Hanife'nin sivil itaatsizlik gösteren kişiler olduğu bilinmektedir (Özmen, 2018: 169). 1846-1848 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri- Meksika arasında yapılan savaş sırasında, finansman ihtiyacı nedeniyle vatandaşlardan vergi talep edilmiştir. H. Thoreau vergi ödemeyi kabul etmemiştir. Bu sebeple hapse atılan düşünür bir gece içinde ünlü makalesi "sivil itaatsizlik" eserini yazmıştır. Bu eser çerçevesinde dönemin Amerika Birleşik Devleti'ni vergiler konusunda eleştirmekle birlikte vergilerin kaynağı-ödenme meşruiyetini sorgulamıştır (Özmen, 2018:169-172).

Thoreau savaşa ve vergiye muhalefet nedeniyle hapse girdiğinde, seçim sistemi, hükümet, oy verme, demokrasi, çoğunluk sistemi ve özellikle vergileri, modern demokrasilerin yapı taşı olan kavramları tartışmıştır. Buradaki çoğunluk kavramına yönelik eleştiri oldukça dikkat çekicidir, çoğunluğa göre hareket etmek demek her zaman adaletli hareket olmadığını ifade etmektedir. Thoreau'nun vergiye dair görüşlerine kısaca değinmek gerekirse, servet birikimine ve özel mülkiyetine el konulmamasını istediği için vergi ödemeye razı olmuştur (Özmen, 2018: 169-172).

Thoreau eğer vergi ödenmezse yani vergiye gönüllü uyum sağlamasa dolayısıyla devlet otoritesi reddedilirse reddedenlerin malına el konulacağını belirtmektedir. Bununla beraber seçim vergisine katılmaması nedeniyle hapse atılmasını normal karşılamakta ve böyle bir sonuçla karşılaşmasından dolayı otoriteyi küçümsemektedir. Ancak yine Thoreau kararı vergisini ödemediğini bunun nedeni ise faydalandığı hizmetin ücreti olarak görmesidir. Ancak temel de vergi ödemeyişinin nedeni ise vergilerin sebebi değil devletle kurduğu ilişkiyi reddetmesinden kaynaklanmaktadır (Özmen, 2018: 171).

Tarihsel açıdan birçok sivil itaatsizlik örneği görülmekle birlikte, vergisel nedenlerle incelediğinde diğer önemli bir itaatsizlik örneği Mahatma Gandhi'dir. Gandhi Hindistan'da doğmuş, Londra'da hukuk öğrenimi görmesine rağmen ülkesindeki İngiliz işgali nedeniyle kötü muameleyle karşılaşmıştır. Bu kötü muameleler nedeniyle adeta pasif direnme modeli olan "Satyagraha"⁹ kavramını geliştirmiştir. Ülkesindeki yoksul çiftçilerin ve emekçilerin yüksek ve adaletsiz bir biçimde vergilendirilmesi nedeniyle rahatsız olmuş kitleyi bu konuda tepki için örgütlemek istemiştir. Bunun dışında Gandhi, yaşanan sınıfsal ayrımları, kadın hakları ihlali, gelir dağılımında adaletsizlikleri ve ekonominin yenilenmesi için bir düzine eylem gerçekleştirmiştir (Altunel, 2011:453- 454).

⁸ Maliye yazınında Haldun-Laffer eğrisi olarak bilinen eğriden de gözlemleneceği üzere Vergi oranlarındaki başlangıçtan (orjinden) x noktasına kadar gelirlerde artış gerçekleşmiştir. Artan bir birim vergi oranı sonrası, vergi geliri optimal noktaya ulaştıktan sonra vergi gelirlerinde azalış gerçekleşmektedir (Adams, 1981: 417).

⁹ Satyagraha; Gandhi Güney Afrika'nın Maritzburg Şehri'nde geceleyin bir yolculuğu sırasında ten renginden dolayı trenden atılmıştır. O dönem Güney Afrika'sında ayrımcılık hat safada olduğu bilinmektedir. Kendisi de bir sömürge devletinde doğan Gandhi, toplumsal barış için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Bu yöntemler sosyal adaletsizlikleri azaltmaya yönelik öğretiler ve eylemler bütünüdür. İçinde çeşitli prensiplerin yer aldığı Satyagraha, şiddete karşı olmak, doğru olmak vb. erdemlerin içinde yer aldığı tüm Dünya'da karşılık bulan Gandhi Felsefesi olarak özetlenebilir (Mayton, 2007: 1).

M. Gandhi 1930'larda 400 km ünlü yürüyüşünü gerçekleştirmiştir. O dönem Hindistan'ı sömürsü altına almış Birleşik Krallık otoritesi, tuz üretimini tekelleştirip yasaklamıştır. Tuz üzerinden vergi tahsil etmiştir. M. Gandhi öncülüğündeki kitleler bu yasağı çiğnemiş bunun karşısında hapse atılmıştır. Ancak otorite tepkiler neticesinde M. Gandhi'yi tahliye etmiştir. Birçok kez hapse atılan M. Gandhi asla pes etmemiş çoğu kez açlık grevinde bulunmuştur. H. Thoreau'yla 1849 başlayan sivil itaatsizlik hareketleri, 1947 de Hindistan'ı bağımsızlığına kavuşturmuştur (Altunel, 2011: 459).

Sivil itaatsizlik, yasadışı olmasına rağmen açıklık gerektirir. Bugün sivil itaatsizlik denilince genelde siyasi ve ideolojik bir kavram akla gelmektedir. Ancak tarihsel örneklerinde görüldüğü gibi sivil itaatsizlik kavramının aslında sistematik bir şekilde vergi itaatsizliğini içeren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

1.2 Vergi Adaleti Kavramı ve Vergi İsyanları

Adalet kavramı normatif bir kavram olmakla birlikte, subjektif bir anlam da taşımaktadır. Adalet, denkleştirici ve dağıtıcı adalet olmak üzere iki boyutlu bir kavramdır. Denkleştirici adalette herkese eşit davranılmaktadır. Herkese eşit davranılması ise çoğu zaman adaletli bir davranış biçimi olmamaktadır. Dağıtıcı adalet ise bireylerin bazı özelliklerini (cinsiyet, yaş, gelir dağılımı...) gözetilip ona göre davranılmasıdır. Vergi adaleti oldukça karmaşık bir kavramdır. Vergi adaleti, farklı toplumsal dinamiklerde farklı anlamlara gelmektedir. Örneğin Hristiyan toplumlarda ruhban sınıflar münzevi ve çileci hayatları nedeniyle vergiden muaf tutulmuş bu uygulama yine toplumsal kodlar gereği dönem koşulları içinde adil sayılmıştır. Yine İslam Hukuku'na göre Müslüman devlet idaresinde yaşayan gayrimüslimlerden can ve mal güvenliği ve askerlik bedeli karşılığında Cizye¹⁰ adı altında bir vergi tahsil edilmiştir (Yereli ve Ata, 2011:23-24).

Vergilendirme ilkeleri gereği vergiler kimlerden alınmalı ve nasıl tahsil edilmelidir? Ödeme gücü nasıl belirlenmelidir? v.b temel sorular vergilendirmede adalet mekanizmasına yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Vergilendirmede adalet ise kabaca vergi yükünün toplumun çeşitli katmanları ve tabakaları arasında adaletli ve dengeli dağılımı olarak ifade edilebilir (Yereli ve Ata, 2011: 24). Tarihsel süreç içerisinde vergiler incelendiğinde keyfi vergi uygulamaları toplumdaki "vergi adaleti" duygusuna zarar vermiştir buna ek olarak vergi yükünün dengeli dağılması ciddi toplumsal sıkıntılara neden olmuştur. Tarihsel süreçte vergi yükü genelde esnaf ve çiftçiler üzerine yoğunlaşmış, soylular, askerler ve din adamları vergilendirmenin dışında bırakılmıştır. Bu durum ise adalet algısıyla ters düşmüş ve kitleleri harekete geçirmiştir. Büyük sosyal değişiklikler doğurmuştur. Adil bir vergi düzeni toplum refahını gerçekten artırabilme potansiyeline sahipken, adaletsiz bir vergi düzeni günümüzde de geçerli olmak üzere toplumu felakete sürükleyebilir.

2. BATI ÜLKELERİNDE VERGİ İSYANLARI

Batı'da vergiye karşı gösterilen tepkiler sonucunda toplumsal yapının değişmesine neden olan olaylar yaşanmıştır. Birleşik Krallık 'ta birçok kez ağır vergi yüküne karşı aktif direnç gösterildiği bilinmektedir. Tarihte ilk kez kralın keyfi vergilendirmesini sınırlayan, keyfi vergi alınmasını engelleyen yasal sözleşme 1215 tarihli Magna Carta Birleşik Krallık'ta kabul edilmiştir. Vergilendirme ve vergiye karşı bilinen isyan sonucunda böyle bir hak elde edilmiştir. Fransa'da ise yine vergiye karşı çoğu kez toplumsal tepkiler gösterildiği bilirse de sonucu bakımından en önemli isyan Fransız Devrimi sırasında gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık kolonisi olan Amerika Birleşik Devleti'nde ise, Birleşik Krallığın ağır vergi yükleri altında bunalmış ve verginin temsilsiz alınması diğer bir deyişle vergi ödemesine rağmen Birleşik Krallık Parlamentosunda iradesi temsil edilmeyen Amerikan Kolonileri toplumsal bir refleks göstermiş, bu çerçevede çay vergisine tepki göstermiştir. Birleşik Krallıktan gelen çayları Boston Limanı'na dökmüştür. Bu süreçle birlikte koloniler birleşik devletler olarak bağımsızlık sürecine girmiştir (Canbay ve Gerger, 2012:163-171).

¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok İslam Devletinde olduğu gibi gayrimüslimlerden cizye vergisi adı altında bir vergi tahsil edilmiştir. Bu verginin askerlik hizmeti karşılığında alındığı bilirse de buna ek olarak can, mal ve namus güvenliği bu vergi kapsamında devlet güvencesi altına alınmıştır (Kocaoğlu, 2016: 155).

Batı'da vergiye karşı bu kadar toplumsal tepki vermenin altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Bunlar genelde kötü giden hasatlar, olağanüstü vergiler¹¹, askeri harcamalardır. Bunun dışında salt mali sebeplerle isyan gerçekleşmemiştir. Bunlara ek olarak ekonomik kriz, mali kriz özellikle uzun yıllar süren savaş finansmanı, sosyal sınıflar arası çatışmalar, dini kökenli ayaklanmaları sıralayabiliriz (Gökbunar ve Uğur, 2012:195-196).

Batı ülkelerinin geçmiş mali yapısı gözönünde bulundurulduğunda yaşanan toplumsal tepkilerin anlaşılması kolaylaşır. Şöyleki; Avrupa'da genelinde olmakla birlikte özelde merkezi iki Avrupa ülkesi olan Birleşik Krallık ve Fransa'da 1596-1715 yılları arasında vergi sebebiyle irili-ufaklı 374 tane isyan gerçekleştiği bilinmektedir. İlgili yıllar arasında emperyal hedefler ve siyasi karışıklıklar nedeniyle sürekli yaşanan savaşlar değişen sınırlar finansman ihtiyacını arttırmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Aşar ve Tuz Vergisi adı altında Birleşik Krallık yeni vergiler ihdas etmiştir. Fransa'da ise devletin patrimuan gelirleri olan gayrimenkuller satışa çıkarılmıştır. Köylüler ve çalışan zümreler çeşitli zorluklar çekse de devlete yakın zümreler bu konjonktürden çeşitli mali rantlar elde etmiştir (Gökbunar v.d, 2010:72-74). Bu elitler savaş dönemlerinde devlete borç vererek devletin savaşın finansmanını sağlamışlardır. Yüksek karlılıkla verilen borçları ilgili devletler karşılamak için yüksek ve ağır vergi yüküyle vatandaşlarını ezmişlerdir. Bu uzun süren savaş finansmanı için toplanan vergiler, çok sayıda vergi isyanıyla sonuçlanmıştır.

2.1 Birleşik Krallık 'ta Vergi İsyamları

Birleşik Krallık'ta tarihsel süreç içerisinde vergilendirme adına çok önemli adımların atıldığı bir ülkedir. Birleşik Krallık'ta ağır vergi yükü altında ezilen vatandaşların kitlesel tepkisi nedeniyle tarihte vergilendirme adına yapıldığı bilinen ilk anlaşma bu ülkede gerçekleşmiştir. 1215 yılında Magna Carta adıyla bilinen Büyük Ferman da Kral Yurtsuz John'un keyfi vergi alamayacağı ve vergilerin halk meclisi yoluyla konulabileceği kabul edilmiştir. Bu çerçevede Batı özelinde vergiye karşı ilk toplumsal tepki Birleşik Krallık 'ta gerçekleşmiştir.

Wat Tyler İsyanı (1381), Birleşik Krallık'ta bilinen ilk vergi isyanıdır. Baş Vergisi adı altında II. Richard saltanat döneminde, herkes Beş poundluk vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Bu verginin nakdi olarak tahsil edilmesi köylüler üzerinde mali yük oluşturmuştur. 1381 yılında vergisini ödemeyen köylüleri denetlemeye gelen memurlar köyden atılmıştır. Bunun üzerine Krallık otoriteyi sağlamak için köylülerin üzerine yürümüştür. Köylülerde gelen askerlere aynı oranda tepki vermiştir. Bu hareketin öncülüğünü Wat Tyler isminde bir köylü yapmıştır. 1382 yılında artan toplumsal tepki nedeniyle Baş Vergisi kaldırılmıştır (Tüfekçi, 2010: 89-81).

Batı İsyanı (1549), VI. Edvard Dönemi boyunca sürmüş bir isyandır. Devon ve Tudor Döneminin en büyük isyanı olarak bilinmektedir. Hayvanlara yeni bir vergi konulmak istenmiştir. Çiftçiler hayvanları

---

¹¹ Olağan vergiler; kamu giderlerinin finansmanını sağlamak amacıyla tahsil edilmiştir. Olağanüstü Vergiler ise; devletin artan ve olağandışı ihtiyaçları nedeniyle örneğin savaş, ekonomik bunalım ve salgın hastalık dönemlerinde çoğu kez bir kereye mahsus geçici talep ettiği vergilerdir. Olağan vergiler vergilendirmenin klasik mali amacını oluştururken, olağanüstü vergiler mali olmayan ekonomik ve sosyal amacını oluşturmaktadır. (Dönmez, 2009: 73). Bu kapsamda örneğin Antik Yunanistan'da savaş dönemlerinde İsfora, Esfora (Eisphora) adında gelir üzerinden %1 ile %4 oranında istisnai bir vergi tahsil edilmiştir. NEURISSE, A, "AKDENİZ'DE GELİR VERGİSİ'NİN ARKEOLOJİSİ" Çeviren: Önen, Z, S, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1998, c:2, s:2, s:4. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise avarız-ı divaniyye veya avarız adı altında olağanüstü bir vergi bulunmaktaydı. Başlangıçta savaş dönemlerinde uygulanmıştır. Amacı ordunun iaşesini sağlamaktır. Köylerden belirli miktarda gıda, malzeme veya nakit talep edilmiştir. Ancak geçici olan bu olağanüstü vergi uygulaması 16. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla ordunun ve savaşların artan ihtiyaçları nedeniyle daha sık ve nakit olarak toplanmaya başlanmıştır. Sık ve süreklilik içermesi avarız vergisinin olağanüstü özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Bu verginin yapısal dönüşümü sonucunda olağan koşullarda sipahinin topladığı gelirler merkezi devlet hazinesine kaydırılmıştır. Bu sebeple sipahiler yoksullaşmıştır (Pamuk, 2015: 47).

üzerine konulan bu vergilerden oldukça rahatsız olmuşlardır. Bodin’de başlayan eylemler güçlkle bastırılmıştır (Gök, 2007: 152).

Hampden Hareketi (1624-1629), Magna Carta’dan bu yana kralın vergi hakkının sınırlandırılmış olması Birleşik Krallık tahtının sahibi krallarda memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. I. Charles saltanat döneminde Kral, parlamentodan onay almadan vergi talep etmesi nedeniyle isyan çıkmıştır. Hampden adlı mükellefin tepki göstermesi bu tepki nedeniyle tutuklanması nedeniyle, toplumsal bir tepki gösterilmiştir. Halkın vergilerin kanunsuz talep edilmesi nedeniyle hasılat düşmüş, hükümetin gücü azalmıştır (Gök, 2007:152).

Baş vergisi İsyanı (1990), Demir Leydi lakaplı Margaret Thatcher’in siyasi kariyerini bitiren isyan, yakın dönem Birleşik Krallık siyasi ve mali tarihine gündem olmuştur. Birleşik Krallıkta mahalli idarelerin önemli gelir kaynaklarından biri olan Konut Vergisi (Domestic Rates) yerine Baş Vergisi (Poll Tax) adı altında bir vergi getirilmiştir. Toplumun çeşitli katmanlarından ve Demir Leydi’nin kendi partisi içinden de yükselen itirazlar ve çıkan Körfez Savaşı’nın finansmanı için, vergi tahsil edileceği düşüncesi Demir Leydi’yi istifaya sürüklemiştir (Tüfekçi, 2010: 86).

Baş Vergisi’nin tepki çekmesinin sebebi, verginin yükünün Konut Vergisinin yükünü aşması olmuştur. Protestolar sonucunda vergi oranları düşürülse de artan toplumsal muhalefet Demir Leydi’nin siyasi kariyerini bitirmiştir. 1993 mali yılından itibaren vergi kaldırılmıştır (Tüfekçi, 2010: 86).

2.2 Fransa’ da Vergi İsyanları

Fransa’da vergiye karşı toplumsal tepkilerin yoğun yaşandığı bir ülkedir, öyle ki ağır vergi yükü altında ezilen vatandaşlar, gösterdikleri etkili direnç yoluyla Fransız Devrimi’ne giden süreci hızlandırmışlardır. 1953’de karşımıza çıkan Poujade Hareketi Fransız siyasetini oldukça etkilemiş, vergi temelli toplumsal bir tepki parlamentoda taban oluşturabilecek bir pozisyona gelmiştir. 16. yüzyıl Fransa’sının toplumsal yapısı “Ancien Regime” olarak bilinen toplumsal tabakalaşmadan oluşmaktaydı. Soylular: Kılıç soyluları (askerler), yargı soyluları ve kraliyet soyundan gelenler üzerinden oluşmaktaydı ve buna ek olarak “Edats Generaux” olarak adlandırılan bir sınıflandırma mevcuttu burada ise Soylular, din adamları ve üçüncü tabaka olarak adlandırılan kimseler mevcut olmuştur. Bu dönem çerçevesinde soylular vergi ödememişlerdir. Vergi yükü artan ve adaletsizlik duygusu kitlelerde giderek tepkisel bir hal almıştır (Ağdemir, 2017:148).

Agen İsyanı (1514), şarap ve diğer tüketim malları üzerine konulan vergiler nedeniyle başlamıştır. Artan vergilere tepki gösteren halk belediye binasına saldırmıştır. Vergi isyanına toplumun farklı gruplarından kimseler katılmıştır. Zanaatkarlar, çiftçiler ve yoksullar isyanın başını çekmişlerdir. İsyan iki hafta sürmüş yerel meclis tarafından bastırılmıştır (Ağdemir, 2017:148). Guyenne İsyanı (1548), mayıs ayı başlarında “pitaux” ismiyle bilinen köylülerin Angoumois’te seçkinlere, vergi memurlarına saldırılarıyla başlamıştır. Yerel Tuz Vergisine olan bir tepki çerçevesinde gerçekleşmiştir. Tarımsal alanda bilinen en büyük isyanların başında gelmektedir. Montmorency Dükü liderliğinde on bin asker Angoumois’e girmiştir. Şehir yönetimi ortadan kaldırılmıştır. İsyan Zanaatkârlar, Tekneciler ve Köylüler katılmıştır. İsyan sırasında Tuz Vergisi tahsildarları öldürülmüştür. Bu isyan sonrası 1789 Fransız Devrimi’ne kadar bu bölgelere imtiyaz tanınmıştır (Ağdemir, 2017: 149).

Gautiers İsyanı (1580), Fransız Gautiers köylüleri yüksek vergi oranları ve kamu görevlilerin uyguladığı baskı ve kötü yönetim nedeniyle isyan gerçekleştirmiştir. IX. Charles saltanat zamanında çeşitli vergisel reformlar yapılsa da III. Henry saltanat zamanında bazı vergilere yüksek oranlarla yeniden ihdas edilmiştir. 1580’lerde artan vergi oranları toplumsal huzursuzluğa neden olmuştur. Çeşitli iş kollarından birçok insan göç etmiştir. 1586 yılına Gautiers köylüleri artan vergi oranları nedeniyle tekrar isyan gerçekleştirmiştir. İsyan 1588’e kadar sürmüştür. İsyan sonucunda Krallık ordusu köylüleri öldürmüştür (Burg, 2004: 178).

Poujade Hareketi (1953), yılında çıkan bu isyan diğer vergi isyanlarından farklı olarak sosyo-ekonomik nedenleri yanı sıra politik bir bilinç düzeyinin toplumun çeşitli katmanlarında görünür olmasıyla birlikte diğer vergi isyanlarından ayrılmaktadır. Artan vergi yükü nedeniyle P. Poujade öncülüğünde vergilere

direnç gösterilmiştir. Bu direnç Fransa’da politik bir organizasyona dönüşerek, Fransız Parlamentosu’nda kendisine yer bulmuştur (Tüfekçi, 2010: 84-85).

Fransa’nın vergiye karşı, toplumsal isyan tarihi incelendiğinde birçok kitlesel vergiye karşı dirençle karşılaşmaktayız. Bu kitlesel tavırla gösterilen toplumsal tepkilerin altında genelde artan mali yükler yer almaktadır. Bu toplumsal tepkiler çerçevesinde baya kan dökülmüş, kısmen adil bir vergi ve görece demokratik bir düzen inşa edilmiştir. Bu toplumsal bilinç günümüz Fransa’sında görülmekte, 21.yüzyıl koşullarında refahı azalan Fransız Halkı yüksek oranda artan akaryakıt vergilerine karşı “Sarı Yelekliler”¹² adı altında toplumsal tepki göstermektedirler.

2.3 Amerika Birleşik Devletleri’nde Vergi İsyamları

Kuzey Amerika’daki koloni olarak bilinen yerleşim yerlerinin tarihte ilk kez 1608 yılında Birleşik Krallıktan gelen 100 kişilik bir kafilenin bugünkü Virginia Bölgesine yerleşmesiyle kolonileşmeye başladığı bilinmektedir. Birleşik Krallıktan gelen göçlere daha sonra çeşitli Avrupalı devletlerde dahil olmuştur (Tüfekçi, 2010: 88). Avrupa’daki göçlerle bu koloniler üzerinde iktidar savaşı yaşansa da İngilizler Kuzey Amerika’yı kendi sömürgesi haline getirmeyi başarmıştır. Kolonilerin üzerine kurduğu siyasi tahakküm nedeniyle onlardan vergi tahsil etmiştir. İngilizlerin ağır vergi yükü altında ezilen 13 Koloni, Birleşik Devletlerin temelini oluşturmuştur. Bu adaletsiz ve ağır vergi yüklerine verilen toplumsal tepkilerle birlikte Amerikan Kolonileri bağımsızlığına kavuşmuştur.

Bu vergilendirme alanındaki sorunlar “Amerikan Devrimine” (1776) sebep olmuştur. Birleşik Krallık askeri harcamaları finanse etmek için yüksek oranda kolonilerden vergi tahsil etmiştir. Ağırlıklı olarak bu süreç 1763-1776’ya kadar devam etmiştir. Bu ağır vergilendirmeye rağmen Birleşik Krallık Parlamentosunda koloni temsilcisi bulunmamıştır. Temsilin olmaması gittikçe artan bir sıkıntıya dönüşmüştür. 1765 yılındaki Pul Yasası iyice toplumsal bir öfkeye dönüşmüştür. Ünlü Çay Vergisi İsyanıyla birlikte bağımsızlığa giden yolun önu açılmıştır (Burg, 2007: 6-9).

Birleşik Krallık 1765 yılında koloniler için Pul Yasası ihdas etmiştir. Bu durum karşısında koloniler kraldan daha adil davranmasını istemişlerdir. Birleşik Krallık ise Damga Pul Yasası konusunda geri adım atmıştır. Bu geri adıma rağmen egemenlik hakkı gereği yeni vergiler talep edilince kolonilerde huzursuzluk baş göstermiştir. Bu yeni vergiler karşısında çıkan tepkilere daha fazla kayıtsız kalamayan Birleşik Krallık, çay hariç kalmak koşuluyla kumaştan, boyadan, camdan ve kağıttaki vergileri kaldırmak zorunda kalmıştır. Çay üzerindeki vergiler, fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Birleşik Krallık’ta kolonilerin talepleri azalması nedeniyle çay stokları yükselmiştir. Artan çay fiyatları nedeniyle kolonilerde yaşayanlar Birleşik Krallıktan gelen çayları Boston Limanına dökmüşlerdir. 1774-1783 döneminde kolonilerde gerçekleşen olaylar “Amerikan Devrimine” “Bağımsızlık Savaşına” neden olmuştur (Birecikli, 2011: 86).

Pul Vergisi İsyanı (1765) İngilizler, Fransızlarla yürüttüğü koloni savaşları olarak bilinen “yedi yıl” savaşlarında iyice borçlanmıştır. Bu borçları finanse etmek ve 1760 yılında Birleşik Krallık kolonilerdeki mali iktidarını sürdürmek için sürekli vergiler talep etmiştir. Bu kapsamda yeni bir vergi olan Pul Yasası Vergisi çıkarılmıştır. Pul vergisi kısaca kanuni belgelere, yayınlara ve çeşitli oyun kağıtlarına vurulan damganın birim başına maliyeti üzerinden verginin tarh edilmesidir. Nakdi ödeme kabul edildiği için ve tarım kesiminde de nakit sıkıntısı olduğu için vergi de itaatsizlik görülmüştür. 1765 yılında bir kongre toplanmış bu kongre çerçevesinde “temsilsiz vergi olmaz” kararı çıkarılmış bunun neticesinde vergiye olan toplumsal tepki nedeniyle yürürlükten kaldırılmıştır (Tüfekçi, 2010: 89-90).

¹² Fransa’da baş gösteren kötü ekonomik koşullar ve fosil yakıtlara yapılan zamlara tepki olarak başlayan gösteriler daha sonra Devlet Başkanı E. Macron yönetimine karşı gösterilere dönüşmüştür. Göstericiler protestolar sırasında sarı yelek giymişlerdir. <https://www.dunya.com/dunya/fransada-sari-yelekliler-sokaklarda-haberi-447537>. Erişim Tarihi: 12. 02. 2022.

Boston Çay Partisi İsyamı (1773), Birleşik Krallık artan vergiye karşı tepkiler nedeniyle bazı vergi gelirlerinden vazgeçseler de Çay Vergisinden vazgeçmemişlerdir. Bu vergi üzerinden koloniye kurdukları mali tahakküm zarar görmemesi amacıyla yapılmıştır. Samuel Adams öncülüğündeki gruplar, Birleşik Krallık gemilerindeki çayları denize dökmüştür. Bunun karşısında İngilizler Boston Limanını ticaret gemilerine kapatmıştır. Bunun sonucunda koloniler bir kongre toplamışlar kongre de alınan kararlar çerçevesinde zorlu süren savaşlar sonunda 4 Temmuz 1776'da bağımsızlıklarını resmen ilan etmişlerdir (Tüfekçi, 2010:88-90).

Viski İsyamı (1794), Bağımsızlık sonrasında hükümetin çıkardığı vergiler karşısında yine tepkiler yükselmiştir. 1700'lü yılların sonunda artan borçlar nedeniyle hükümet vergiyi bir araç olarak kullanmış, viskiyi vergilendirmiştir. Batı bölgesinde bulunan çiftçiler ağır mali yük altında kalmışlardır. Viski üreticileri kitlesel bir tepki göstermiş devamında görülen şiddet nedeniyle büyük toplumsal bir isyana dönüşmüştür. Tom Tinker adındaki isyancı vergi ödeyenleri öldürmüştür. Ortaya çıkan bu toplumsal hareket nedeniyle hükümet geri adım atmıştır (Tüfekçi, 2010: 97).

Fries İsyamı (1799), 1798 senesinde Kongre Fransa'dan bir tehdit görmüştür. Kongrenin bu görüşü nedeniyle hükümet yeni bir kaynak arayışına girmiştir. Bu konuda yeni bir "servet vergisi" önerisinde bulunulmuştur. Bu yeni vergi önerisi ise toplumun büyük kısmında rahatsızlığa dönüşerek, Fries İsyamına neden olmuştur. 1800 yılında yapılan üçüncü başkanlık seçimde J. Adams yerine T. Jefferson seçilmiştir. Jefferson başkanlığı itibariyle eski yönetim vergilerinde vazgeçmiştir (Gök, 2007: 156-157).

Amerika Birleşik Devletleri özelinde vergiye karşı toplumsal tutumlar incelendiğinde özellikle bağımsızlaşma yolunda yapılan tepkiler Amerika Birleşik Devletleri'nin toplumsal dönüşümüyle sonuçlanmıştır. Vergi-toplum-tarih ilişkisi açısından oldukça önemli bir sonuçtur. Bilindiği üzere bir Birleşik Krallık Kolonisi olan Amerika Birleşik Devletleri vergi isyanları sonucunda bağımsızlık mücadelesini kazanmıştır. Bu durum vergilerin, toplumların dönüşüm ve değişmesi üzerinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA VERGİ İSYANLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yıllık tarihinde birçok nedenle isyan yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğundaki isyanlar incelendiğinde politik, mezhepsel, etnik ve iktisadi olmak üzere birçok nedenle isyan gerçekleştiği bilinmektedir. İktisadi temelli isyanlar genelde vergilendirme üzerinedir. Bu isyanların temelinde yatan neden ise vergilendirme sırasında halka yapılan kötü muameledir (Aktan, 2002:1). Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilere karşı toplumsal tepkiler sıklıkla görülmüştür.

Osmanlı'da vergiye karşı gösterilen tutum, çağdaşı olan devletlerdeki gibi genelde verginin kendisine değil büyük çoğunlukla toplanma şekline ve toplanma sırasındaki kötü tutum nedeniyle gerçekleşmiştir. Vergi üzerinden rant sağlayan gruplar vergilerin doğrudan kendilerine maaş olarak tahsis edilmesiyle ödenmiştir. Sorunların en önemli kaynağını oluşturan bu durum, vergi toplama hakkı elde eden devlet adamlarına toplumsal yapı içerisinde yüksek bir konum sağlamıştır (Gökbunar, 2006: 178).

16. ve 17. Yüzyılda Celali İsyanları olarak adlandırılan isyanlar topraksız kalan ve ağır vergi yüküne maruz kalmış çeşitli toplumsal tabakaların çıkardığı büyük isyanlardır (Çetin, 2018: 21). Bu yüzyıllar arasında çıkan irili ufaklı birçok isyanın genel adı "Celali İsyanları" olarak ifade edilmektedir. İsyancı liderlere daha önce tanınan "mali rantlar" kaldırılmak istenmesi, topraksız kalan köylülerden yüksek vergi talep edilmesi gibi çeşitli nedenlerle Anadolu'da bir dizi ayaklanma gerçekleşmiştir. Bu ayaklanmalar kanla veya anlaşma yoluyla bastırılrsa da yeni oluşan "mali düzenden" faydalanmak isteyen rantiyer gruplar türemiştir (Gökbunar, 2007: 9).

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi sistemi tarıma dayalıydı, vergilerin önemli payı tarımdan elde edilmiştir. Bu sebeple vergi yükü tarımla uğraşan toplumsal tabakaya dayalı olmuştur (Aktan v.d, 2002: 6). Ağır vergi yükleri ve vergi toplayan rantçı yeni sınıfların kötü tutumları tarımla uğraşan toplumsal tabakayı rahatsız etmiştir. Gelirlerin enflasyon nedeniyle reel olarak azalması, yerel yöneticilerin

merkezden atanması, yerel yöneticilerin mali sömürsü sonucunda ya isyan ya göç¹³ gerçekleşmiştir. Aşırı vergi yükü, yöneticilerin topladıkları gelirlerin halkın üzerindeki olumsuz etkisi Celali İsyancıları'nın başlıca nedeni olarak sayılabilir. Celali İsyancıları'nın sonucunda ise bir asır huzursuzluk ve toplumsal tepkiler nedeniyle Osmanlı mali sisteminin çözülüşü ile gerçekleşmiştir (Gökbunar, 2007: 9-10).

Patrona Halil İsyanı, “sivil itaatsizlik” örneği özelliği de taşımaktadır. Patrona Halil isyanı (1730), Halil adında, Patrona adında gemide çalışan bir miço öncülüğünde İstanbul'da çıkmış bir isyandır. Bu dönemde para da yapılan tağşiş nedeniyle fiyatlarda artışlar gerçekleşmiştir. Ekonomide görülen resesyon sebebiyle üretimde azalmalar meydana gelmiştir. Esnaflar ve zanaatkarlar bozulan mali yapı sebebiyle zor durumda kalmıştır. 1730-1732 yılları arasındaki İran Savaşı'nın finansmanı sorunu ortaya çıkmıştır. Bozulan mali yapı nedeniyle olağan vergileri ödemede güçlük çeken halka, “bid'at” adı altında bir verginin talep edilmesi toplumda tepkiyle karşılanmıştır. Patrona Halil önderliğindeki kitle büyük bir isyan başlatmış bunun sonucunda tahta geçen I. Mahmut isyancıları lideri durumunda olan Patrona Halil'i çağırıp taleplerini dinlemiştir. Padişahla görüşen Patrona Halil kişisel bir şey talep etmezken ağır vergi yükünün esnaflar üzerinden kaldırılmasını talep etmiştir. İsyan sonunda esnafın talepleri ciddiye alınmıştır (Aktan vd, 2007:1).

Atçalı Kel Mehmed Ayaklanması (1829-1830), yerel yöneticilerin halka karşı kötü davranış tutumları ve artan vergi yükleri nedeniyle, esnaflar, zeybekler ve yörüklerin gerçekleştirdiği ayaklanmadır. Nedenleri ise; artan vergi yükü ve toplayıcıların tutumları, yöneticilerin tutumları, artan işsizlik sayılabilir (Gökbunar, 2004: 28-30). Atçalı Mehmed yoksul bir köylünün oğlu olup, zengin bir köylünün kızıyla evlenmek istemiş, evliliğinin engellenmesi üzerine dağa çıkmıştır, kısa sürede etrafında bir kitle toplamayı başarmıştır. Aydın yöresinde esnaf iyice ağır vergi ve yönetenlerin baskısından bıkmış bunu bilen Mehmed Kuyucak, Nazilli, Tire, Bayındır, Beydağ ve Ödemiş-Birgi'yi ele geçirmiştir. Bunun sonucunda Mehmed halkı bunaltan savaş vergilerini kaldırmıştır. Vergileri azaltmış bunun dışında topladığı vergileri İstanbul'a göndermiştir. Atçalı Mehmed'in kontrol ettiği alanlar Manisa ve Denizli'ye kadar uzanınca, II. Mahmut, İbrahim Paşa öncülüğünde bir kuvvet göndererek Mehmed'i Aydın civarında öldürmüştür ve böylelikle hareket sonlanmıştır (Gökbunar, 2004: 31-32).

SONUÇ

Vergiler çok eski dönemlerden bu yana insanlar için hayati önem taşıyan ekonomik ve mali unsurlardır. Vergiler tarih boyunca birçok nedenle alınmıştır. Tarihin her döneminde vergiye karşı bireysel temelli toplumsal direnç gösterilmiştir. Vergiye karşı direnç gösterilmesinin temel nedeni ise verginin devletin cebir gücüyle yani zorla tahsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Refahı azalan birey vergiye karşı bir uyumsuzluk göstermektedir.

Magna Carta (1215) sonrasında modern vergiciliğin ve demokratik olgunluğun yapı taşı olarak gösterebileceğimiz mali uygulamalar gelişmeye başlamıştır. Magna Carta'ya giden süreçte halk ağır vergi yükünden ve kralın keyfi vergilendirmesinden oldukça bunalmış ve bunalım sonucunda gösterilen tepkiyle birlikte Kralı vergilendirme konusunda sınırlandırmıştır. Bunun dışında önemli olarak halk meclisinin onayından geçmeden bir verginin konulamayacağı yine bu anayasal metinde belirlenmiştir.

¹³ Osmanlı'da döneminde mali yapının bozulması sebebiyle toplumdaki mobilizasyon maliye yazınındaki Tiebout Modeli'ni anımsatmaktadır. Charles Tiebout'a göre oy vererek kendilerine uygun yerel hizmetleri alamayan kimseler ayaklarıyla yer değiştirerek göç ederler. Bu göçler genellikle kendilerine en uygun mali paket sunan bölgelere doğru gerçekleşir. Bu mali pakette genellikle vergisel avantajlar ve etkin kamu hizmetleri bulunmaktadır. Osmanlı Dönemindeki göçlerde de benzer mali kaygılarla hareket edildiği söylenebilir (Oates, 1981: 93).

Vergilerin tarihsel gelişim süreci içerisinde Birleşik Krallık özelinde yine birçok ayaklanma ve mücadele görülmektedir.

Fransa'da vergiler karşısında bunalan halk kitlesel bir şekilde birçok tepki göstermiş ve bu isyanlar sonucu bakımından tüm dünya için önemli olan Fransız Devrimi'yle sonuçlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yine ağır vergiler Amerikan bağımsızlaşma sürecini başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilendirmeye dayalı tarihsel süreç içerisinde birçok toplumsal isyan gözlemlenmiştir. Bu isyanlar nedeniyle önemli çoğu devlet adamı tasfiye edilmiş ve vergisel reformlar gerçekleştirilmiştir. Vergilendirme toplumlar için oldukça önemli bir unsurdur adil bir vergilendirme toplumu refahla buluştururken adaletsiz bir vergi yükü toplumların köklerini hasara uğrattığı tarihsel süreçte gözlemlenmiştir.

Batı devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı isyanları incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer batılı devletler arasında tarihsel bir bakışısıyla karşılaştırma yapıldığında Osmanlı'daki vergiye karşı isyanlar rejim değişikliği talebi veya sosyal bir ihtiyaçtan ziyade vergi yükü altında ezilen, yöneticilerin kötü tutumları rantçı vergi toplayan sınıfların tarıma dayalı geçinen toplumsal tabakaya karşı uyguladığı baskılar ve kötü davranışları nedeniyle kitlenin isyanı ile sonuçlanmıştır. Batılı Devletler incelediğinde oradaki isyanlar devlet veya rejime ilişkindir. Bu sebeple Batı'da vergiye karşı gösterilen toplumsal tepkiler sonucunda büyük toplumsal dönüşümler yaşanmış, yeni devlet ve yeni demokratik kurumlar doğmuştur. Bu demokratik kurumlar modern devletlerin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Batı devletlerinde vergi isyanları, toplumsal dönüşüm ve rejim değişikliğine neden olmuş iken, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise böyle bir sonuç gözlemlenmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adams, R. (1981). Tax rates and tax collections: the basic analytics of Khaldun-Laffer curves. *Public Finance Quarterly*, 9(4), 415-430.
- Ağdemir, Z. (2018). Montesquieu ve Rousseau'da vergiler: Kısa bir giriş. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 06-23.
- Ağdemir, Z. (2017). XVI. Yy. Fransa'sında vergiler ve vergi isyanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 10(2), 141-157.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2002). Osmanlı tarihinde vergi isyanları I. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 7(2), 1-20.
- Altunel, M. (2011). Sivil itaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi. *TBB Dergisi*, 93, 443-458.
- Birecikli, İ. B. (2011). Amerika'nın kuruluşu ve ABD-Avrupa ilişkileri (1776-1876). *History Studies, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 81-103.
- Buluş A. (2010). Vergi toplamanın özertleştirilmesinin vergi toplamanın etkinliğine katkısı: İltizam sistemi ile bir mukayese. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 81 – 120.
- Burg, D. (2004). *A world history of tax rebellions*. London-New York: Routledge.
- Burg, D. (2007). *The American revolution*. New York: Infobase Publishing.
- Canbay, T., & Gerger, G. (2012). *Batı'da bütçe hakkının gelişiminin toplumsal yapının değişimi üzerindeki etkileri*. Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:418.
- Çetin, H. (2018). Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Ayaklanmalar. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 18-34.
- Dönmez, R. (2009). *Kamu Maliyesi*. N. Varcan ve T. Çakır (Eds). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Durdu, M. (2018). Sivil itaatsizlik kavramı ve vergi itaatsizliği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 255-290.
- Dünya Gazetesi. (2019). <https://www.dunya.com/dunya/fransada-sari-yelekliler-sokaklarda-haberi-447537>. Erişim Tarihi: 12. 02. 2022.
- Gök, K. (2007). Vergi direncinin gelişimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 12(1), 143-163.
- Gökbunar, A, R. (2004). Atçalı Kel Mehmed ayaklanması: Vergiye farklı bir başkaldırı örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), 27-33.
- Gökbunar, A, R. (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mali sistemdeki değişimlerin toplumlar üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 177-203.
- Gökbunar, A, R. (2007). Celali ayaklanmalarının maliye tarihi açısından değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), 1-24.
- Gökbunar, R, Gökbunar, A., & Uğur, A. (2010). 17. yy'da Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde mali yapı üzerine savaşların etkileri. *Maliye Dergisi*, 159, 70-87.
- Gökbunar, A, R., & Uğur, A. (2012). *Batı Avrupa ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ayaklanmalarda vergilemenin etkisi*. Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:418.
- Grossman, H, I. (1995). Robin Hood and the redistribution of property income. *European Journal of Political Economy*, (11), 399-410.
- Gürkan, C., & Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi devletine kurumsal yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 163, 1-26.
- Haydanlı, M. (2015). *Sosyolojik yaklaşımla vergi yükü üzerindeki kültürel ve politik etmenler:Tarihselliği bağlamında Türkiye analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YL Tezi.
- Kasım, E. (2016). 1862 Tarihli Tuz Nizamnamesi ve Önemi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3(7), 2-30.
- Kocaoğlu, B. (2016). Osmanlı'da cizye vergisi ve itfaiye çalışmaları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 155-167, Ekim.
- Köktaş, M., & Gölçek, A. (2016). Geçmişten günümüze Türkiye'de vergi algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 387-395.
- Mayton, D. (2001). Gandhi as peacebuilder: The social psychology of Satyagraha. Christie, D. J., Wagner, R. V., & Winter, D. A. (Eds.). *Peace, conflict, and violence: Peace psychology for the 21st Century*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Neurisse, A. (1998). Akdenizde gelir vergisi arkeolojisi. (Çev. Z. S. Önen). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 3-7.
- Oates, W. E. (1981). On Local Finance and the Tiebout Model. *The American Economic Review*, 71(2), Papers and Proceedings of the Ninety-Third Annual Meeting of the American Economic Association, 93-98.
- Özmen, İ. (2018). Bitmeyen kavga: vergi, vergide bir pasif direnç örneği Henry Thoreau. *Sosyoekonomi Dergisi*, 26 (36), 161- 177.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Passant J. (2016). Tax and the forgotten classes: From the Magna Carta to the English revolution. *Australasian Accounting, Business and Finance*, 10(3), 67-88.

- Tüfekçi, K, A. (2010). *Geçmişten günümüze kadar vergiye karşı bireysel ve toplumsal tepkiler*. Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YL Tezi.
- Üzeltürk, H. (2017). Vergilerin kanuniliği- kanunların meşruluğu- yüzyılların serüveni”, http://www.maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2017/10/Maliye_Sempozyumu_25_117_140.pdf, Erişim Tarihi: 17. 12. 2018.
- Yereli, A. B., & Ata, Y. (2011). Vergi adaletine ulaşma yöntemleri çerçevesinde fayda ilkesinin teorik açıdan değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 161, 21-32.